

შოთა რუსთაველის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი

Shota Rustaveli Institute of Georgian Literature

Literary Researches
28
2007

ქართული სასულიერო-საეკლესიო
მწერლობა

Georgian Religious
Literature

- დარეჯან მენაბდე**
ძველი ქართული მწერლობის ძეგლები
გერმანულ ენაზე
(„მოქცევაჲ ქართლისაჲ“ და „ნინოს ცხოვრება“)
- ირინა ნაცვლიშვილი**
ჟამთააღმწერლის „ასწლოვანი მათიანის“
ბიბლიური წყაროებისათვის
- გოჩა კუჭუხიძე**
„წმიდა შუშანიკის მარტვილობის“ არქეტიპის
აღდგენისათვის
- ლალი რუხაძე**
სიკვდილ-სიცოცხლის ურთიერთმიმართების
პრობლემა და V-XVIII საუკუნეების ქართული
მწერლობა
- საბა-ფირუზ მეთრეველი**
„წმიდა გობრონის მარტვილობის“
სახისმეტყველების ზოგიერთი ასპექტი
- მაია მაჭავარიანი**
ჰაგიოგრაფიული პარადიგმები წმ. დიმიტრის
წამებისა და შესხმის მიხედვით
- ლია წერეთელი**
„ესე არს ნათესავი ქართველთაჲ“

- 8 **Darejan Menabde**
*Old Georgian Literary Monuments in the
German Language (Moktsevai Kartlisai and
The Life of Saint Nino)*
- 12 **Irina Natsvlisvili**
*The Biblical Sources of The Chronicle of One
Hundred*
- 17 **Gocha Kuchukhidze**
*For "Martyrdom Saint Shushanik" Archetypes
Restoration*
- 20 **Lali Rukhadze**
*Life and Death Parading In Georgian
Hagiography in V-XIII Centuries*
- 25 **Saba-Piruz Metreveli**
*Some Image Aspects of „Martyrdom of St.
Gobroni“*
- 32 **Maya Machavariani**
*Hagiographic Paradigms According to the
Martyrdom and Praise of St. Demetrios*
- 37 **Lia Tsereteli**
"A Man Related to the Gedregeans"

ქართული საერო და საკარო
მწერლობა

Georgian Courtly and Secular
Literature

- მაია ნაჭყებია**
მორალური გმირის ძიება ქართული და
ევროპული ბაროკოს ლიტერატურაში

- 47 **Maia Nachkebia**
*Search for Moral Hero in Georgian and
European Baroque Literatures*

რუსთაველოლოგიური კვლევანი

Rustaveli Studies

- ბორის დარჩია**
ვის გამოექცა ტარიელი?
- ნანა გონჯილაშვილი**
„ამას ჰგვანდეს, ოდეს ერთგან მუშთარ, ზუალ
შეიყარნეს...“
- ლია გუგუნავა**
ქრისტიანული მრწამსი „ჰამლეტსა“ და
„ვეფხისტყაოსანში“

- 52 **Boris Darchia**
From Whom Taniel Has Escaped
- 56 **Nana Gonjilashvili**
*"They were indeed like the planets Jupiter and
Saturn united..."*
- 66 **Lia Gugunava**
*Christian Belief in „Hamlet“ and
„Vepkhistaosani“*

XIX საუკუნე: ეპოქა და ლიტერატურა

XIX Century: Epoch and Literature

- ჯულიეტა გაბოძე**
ქართველი მეცენატები და აკაკის სიცოცხლის
ბოლოდროინდელი გამოცემები
- ეკა ვარდოშვილი**
თამარ მეფის ხატება XIX საუკუნის ქართულ
პოეზიაში
- ნინო კახაშვილი**
ალ. ყაზბეგის „მთის თავისუფლების სიმბოლო“

- 75 **Juli Gabodze**
*Georgian Maecenases and Akaki's Last
Editions*
- 80 **Eka Vardoshvili**
*The Imaging of Queen Tamar in the Georgian
Poetry of XIX century*
- 85 **Nino Kakhashvili**
*Symbol of "Freedom of Mountain" in
Aleksandre Kazbegi's Creative Work*

მორალური გმირის ძიება ქართული და ევროპული ბაროკოს ლიტერატურაში

*„ფილოსოფოსები და რიტორები დავინწყებას მიეცნენ;
უმეტესობამ არც კი უწყის იმპერატორთა და
მხედართმთავართა სახელები, მაგრამ მარტვილთა
სახელები ყველამ თავისი მეგობრების სახელებზე
უკეთ იცის“ — თეოდორიტი კრიტელი.*

მარტვილს ყოველთვის განსაკუთრებული ადგილი უკავია ერის სულიერ ცხოვრებაში. ამას ისიც მოწმობს, რომ როგორც კი XVII საუკუნეში გარკვეული რელიგიური თუ პოლიტიკური კატაკლიზმების გამო გაჩნდა საჭიროება და აუცილებლობა საზოგადოებაში მისაბადი ადამიანის ნიმუში დანერგილიყო, მარტვილმა და წმინდანმა სასულიერო ლიტერატურიდან მხატვრულ ლიტერატურაში გადაინაცვლა.

თეიმურაზ პირველის „ნამება ქეთევან დედოფლისა“ 1628 წლით არის დათარიღებული. როგორც ქართულ ლიტერატურათმცოდნეობაშია აღნიშნული, საისტორიო პოემათა რიგი სწორედ თეიმურაზის ამ თხზულებით იწყება, იგი პირველად იყენებს ქართულ მწერლობაში ისტორიულ-ნაციონალურ ფაბულას და ე.წ. ისტორიულ-ნაციონალური მიმართულების დამწყები ხდება [ბარამიძე 1934: 217]. თეიმურაზის თხზულების სხვადასხვა ასპექტები განსაკუთრებული სიღრმით გაიოზ იმედაშვილს აქვს შესწავლილი. იკვლევს რა საისტორიო ეპოსის წარმოშობის საფუძვლებს, მკვლევარი მიუთითებს, რომ „აღორძინების“ ხანის წინა პერიოდის ქართული ლიტერატურა თითქმის მოკლებული იყო საკუთარი სინამდვილის შეცნობის უნარს და ამ პერიოდისათვის დამახასიათებელი იყო ძირითადად უცხო სინამდვილიდან აღებული თემატიკისადმი ინტერესი. ეროვნული კატასტროფით გამოწვეულმა სოციალურ-პოლიტიკურმა ვითარებამ დიდ გავლენა იქონია საზოგადოებრივ განწყობილებაზე, რომელიც შეიპყრო ყოფიერების ამაოების განცდამ და საერო მწერლობაში დიდხანს ვერ პოულობდა ადგილს საკუთარი სინამდვილიდან აღებული ეროვნული გმირის სახე. მკვლევარის თვალსაზრისით, საერო პოეზიაში ისტორიული ჟანრის გაჩენა აიხსნება აგიოგრაფიაში არსებული ისტორიული ნაკადის ტრადიციების გადასვლით საერო მწერლობაში [იმედაშვილი 1964: 124]. იგი ამ ეტაპს მსოფლმხედველობის თვალსაზრისით ახალ საფეხურად მიიჩნევს, რომელიც მწერლობაში აყენებს რეალობის შეცნობის პრინციპს და ფანტასტიკური გმირის ნაცვლად მწერლობაში შემოჰყავს საკუთარი ყოფის ადამიანი. საერო და სასულიერო ნაკადების ურთიერთობის თვალსაზრისით თეიმურაზის თხზულებას საინტერესო ძეგლად მიიჩნევს, რადგანაც მასში ერთიანდება სასულიერო მწერლობის თემატურ-კომპოზიციური ტრადიციები საერო მწერლობის სტილსა და ლექსიკის შედარებით უბრალოებასთან“ [იმედაშვილი 1964: 128].

მკვლევარი მიუთითებს „ქეთევანის ნამების“ ორმაგ ხასიათზე, როდესაც წერს, რომ თეიმურაზის პოემა სასულიერო და საერო ლიტერატურული ტრადიციების ურთიერთობის ის საფეხურია, რომელიც თემატურად და იდეოლოგიურად აგიოგრაფიული ანუ სასულიეროა, ფორმის მხრივ კი საერო. **საერო მწერლობას მკვეთრად შემუშავებული ეროვნული იდეალი აგიოგრაფიამ უანდერძა — ესაა მონამე გმირი** და „თეიმურაზს შეიძლება მიეკუთვნოს მისი ნაკადის მხოლოდ საერო პოეზიაში შეტანის პრიორიტეტი“ [იმედაშვილი 1964: 148].

XVII საუკუნის ევროპაში ნამებულის, როგორც მორალური გმირისადმი ყურადღების გამახვილების თვალსაზრისით საინტერესოა შემდეგი პარალელი: ესპანეთში ქრონოლოგიურად ამავე პერიოდში შეიქმნა კალდერონის დრამა — „მტკიცე უფლისწული“ (1628-1629). ნაწარმოები მოგვითხრობს უტეხი პორტუგალიელი უფლისწულის — დონ ფერნანდოს გმირულ ცხოვრებასა და მონამებრივ სიკვდილზე, რომელიც ტყვედ ჩაუვარდა მავრებს და უარი განაცხადა მეგობრის და სამშობლოს ღალატის ფასად თავისუფლების მიღებაზე. დრამატურგი, ხატავს რა დონ ფერნანდოს ბედს, წარმოსახავს მას როგორც „წმინდანის ცხოვრებას“ [ისტორია... 1987: 47-48]. ზოგიერთი მკვლევარი მას აგიოგრაფიული ტიპის ნაწარმოებად მიიჩნევს, ზოგიერთი კი რელიგიურ-ფილოსოფიურ დრამად თვლის. მაგალითად, ესპანური ლიტერატურის ცნობილი მკვლევარი მენენდეს-ი-პელაიო „მტკიცე უფლისწულს“ აგიოგრაფიული ტიპის ნაწარმოებებს მიაკუთვნებდა, ხედავდა რა მასში დრამატიზირებულ „ცხოვრებას“ [ტრამაშევსკი 1969: 30].

ქრისტიანული თემატიკის და მასთან დაკავშირებული გმირის — მარტვილის, მებრძოლის, მხედართმთავრის — ბაროკოს ლიტერატურაში ასახვასთან დაკავშირებით მეტად საინტერესოა საფრანგეთის მაგალითი. იქ ბაროკოს ეპოქის მიწურულს, 1654-1657 წლებში გამოქვეყნდა რამდენიმე „ჰეროიკული პოემა“ ანუ ეპოპეა. მათთვის ნიმუშს ჰომეროსისა და ვირგილიუსის პოემები

წარმოადგენდნენ, მაგრამ **გადამწყვეტი და პრინციპული იყო ის, რომ მათში თანამედროვეობის ხაზგასმა ხდებოდა წმინდა წერილიდან, წმინდანთა ცხოვრებიდან და საერთოდ ქრისტიანობის ისტორიიდან აღებული სიუჟეტების დამუშავებით. მოხდა წარმართული სიუჟეტების ჩანაცვლება ეროვნული ისტორიიდან აღებული სიუჟეტებით, ჰეროიკული პოემის მთავარი გმირები იყვნენ ფრანგი ერის შემქმნელი გმირები. სენ სორლენის პოემაში „კლოვისი, ანუ გაქრისტიანებული საფრანგეთი“ (1657) კლოვისი, საფრანგეთის პირველი ქრისტიანი მეფე, წარმოდგენილია, როგორც მისაბაძი ქრისტიანული გმირი, რომელის მოქმედებაც ეროვნულ თვითშეგნებას ემყარება. საგულისხმოა ამ ნაწარმოების აღმზრდელობით დანიშნულება იმ ეპოქის კონტექსტში, გამოხატული თანამედროვეის მიერ: „ახალგაზრდა ლუდოვიკო XIV-ს უნდა მიეძაძა კლოვისის გმირული სათნოების ნიმუშისათვის და უნდა ესწავლა სიყვარული დედა ეკლესიისა. ამ ჟანრის საუკეთესო ნიმუშად კი შაპელენის „ქალწული“ მიიჩნეოდა. მისი გმირი — ჟანა დ'არკი ის საერთო-ეროვნული მნიშვნელობის ფიგურა იყო, რომელმაც თავისი სიმტკიცით მტერზე გაიმარჯვა [შევო 1997: 105].**

მაშასადამე, საქართველოსა და ევროპაში მსგავსი ლიტერატურული პროცესები მიმდინარეობდა, მორალური გმირის ლიტერატურაში წარმოჩენის აუცილებლობა მათში ერთდროულად, თითქმის პარალელურად გაჩნდა. ევროპაშიც და საქართველოშიც მსგავსი სიტუაცია იყო, თუ დასავლეთში რელიგიური ომები მივინჯვარედნა, საქართველოს გარეშე მტრები ესხმოდნენ თავს, და ამ მსგავსმა მდგომარეობამ მსგავსი ასახვა ჰპოვა ლიტერატურაში. საქართველოსა და საფრანგეთში მიმდინარე ლიტერატურული პროცესები თავისი არსით იდენტურია, რაც იმაში მჟღავნდება, რომ თუ მანამდე საქართველოში ხდებოდა უცხო სინამდვილიდან აღებული თემატიკის დამუშავება და საერო მწერლობაში დიდხანს ვერ პოულობდა ადგილს საკუთარი სინამდვილიდან აღებული ეროვნული გმირის სახე, თეიმურაზის თხზულება პირველია, სადაც ეროვნული გმირი — ქეთევან წამებულია გამოყვანილი; საფრანგეთში კი ანტიკური გმირების ადგილი ეროვნული ისტორიიდან აღებულმა გმირებმა დაიკავეს; მაშასადამე, ორივე ქვეყანაში მოხდა უცხო გმირისა და თემატიკის ჩანაცვლება ნაციონალური გმირითა და შესაბამისად ნაციონალური თემატიკით.

ამ პარალელების საფუძველზე ვხედავთ, რომ ევროპული ბაროკოს ლიტერატურას თემისა და გმირის შერჩევის თვალსაზრისით ეხმაურება იმავე პერიოდის ქართული ლიტერატურა [ნაჭყებია 2005: 82-83].

XVII საუკუნეში განსაკუთრებით გამოჩნდა ევროპის დიდი დაინტერესება საქართველოთი, რაც დადასტურებას პოულობს როგორც ევროპელ დიპლომატთა, მისიონერთა თუ მოგზაურთა ნაწერებში, ისე მხატვრულ ლიტერატურაში.

ევროპის მხატვრულ ლიტერატურაში ქართული თემის შეჭრა, პირველ ყოვლისა, ისეთ დიდ პიროვნებასთან არის დაკავშირებული, როგორც ქეთევან დედოფალი. 1624 წელს სპარსეთის შაჰის კარზე ქართველი დედოფლის მონამებრივი აღსასრულის ისტორიულმა ფაქტმა ფართო გამოხმაურება ჰპოვა დასავლეთ ევროპის ქვეყნების როგორც საისტორიო ხასიათის, ისე მხატვრულ ნაწარმოებებში. ეს ქვეყნებია: პორტუგალია, საფრანგეთი, ესპანეთი, იტალია, გერმანია, ინგლისი და სლოვაკეთი, რომელიც იმ დროს ავსტრია-უნგრეთის მონარქიაში შედიოდა.

ქეთევანის სახე აისახა გერმანელი დრამატურგის — ანდრეას გრიფიუსის ტრაგედიაში — „ქეთევან (კატერინა) ქართველი, ანუ გაუტყეხელი სიმტკიცე“ (1647) [გრიფიუსი 1975: 61-213], რომლის სათაურიც უკვე შეიცავს იმ ზნეობრივ პოტენციალს, რომელიც გამოხატავს მწერლის დამოკიდებულებას მთავარი გმირის მიმართ. 1701 წელს კი სლოვაკეთის ქალაქ სკალიცაში, რომელიც იეზუიტთა ერთ-ერთ ცენტრს წარმოადგენდა, დაიდგა ანონიმი სკალიცელი იეზუიტის პიესა ქეთევან დედოფლის შესახებ სათაურით — „კატერინა (ქეთევანი), ქართველთა დედოფალი, თავისივე სისხლით შემკული, სცენაზე წარმოდგენილი“ [Katerina, kráľovná gurziánská vlastní krvi ozdobená, na divadlo predstavená] [ანთოლოგია 1981: 605-610], რომლის სათაურიც მიუთითებს იმაზე, რომ ნაწარმოების მთავარი გმირი მონაშეა. ეს ნაწარმოები ე.წ. სასკოლო პიესათა ჟანრს მიეკუთვნება, რომელსაც განსაკუთრებული ზნეობრივ-აღმზრდელობითი ფუნქცია ეკისრებოდა.

ბუნებრივად ჩნდება კითხვა, რატომ აირჩია ორმა ევროპელმა ავტორმა თავისი ნაწარმოების თემად ქართველი დედოფლის ტრაგიკული ისტორია. ამაზე პასუხს ის მშფოთვარე ატმოსფერო იძლევა, რომელიც XVII-XVIII სს ევროპაში სუფევდა. ეს პერიოდი აღბეჭდილი იყო ღრმა კრიზისით, რაც გამოიხატებოდა სისხლიან რელიგიურ ომებში, თურქების შემოსევებში, ოცდაათწლიან ომში, ეპიდემიებსა და სხვა უბედურებებში. რელიგიური და სოციალური შევიწროება, გაუთავებელი საუბარი ომზე, დიდი გაჭირვება, შავი ჭირის ეპიდემია და ბუნებრივი კატასტროფები ხალხში პესიმიზმს, უიმედობასა და ამქვეყნიური ცხოვრებისადმი უნდობლობას იწვევდა [მინარიკი 1985: 196].

ბაროკოს ადამიანი იცნობდა სამ მეთოდს, რომელსაც მისი შინაგანი განხეთქილება უნდა გაემთლიანებინა — **ეს იყო გრძნობების, ნებისყოფის და აზროვნების გზა. ერთიანობის მიღწევის ამ სამ საშუალებასთან იყო დაკავშირებული ბაროკოს ადამიანის სამი ტიპი: მისტიკოსი, მორალური გმირი და უნივერსალური ბრძენი. მისტიკოსი მიდიოდა გრძნობის გზით (სიყვარული), მორალური გმირი — ნებისყოფის გზით (მოქმედება) და უნივერსალური ბრძენი — აზროვნების გზით (სიბრძნე) [მინარიკი 1985: 198-199]. შესაბამისად, ბაროკოს ცენტრალურ გმირად წმინდანი, მონაშე, მხედართმთავარი, თავგადასავლების მოყვარული და დამპყრობელი იქცა და ეს იმით იყო განპირობებული, რომ ამგვარი**

გმირების საქციელი მომდინარეობდა ერთის მხრივ მოწინააღმდეგეზე გამარჯვებიდან, მეორე მხრივ კი — თვითდაძლევიდან [მინარიკი 1985: 198].

ის საერთო სიტუაცია და განწყობილება, რომელიც ევროპაში სუფევდა, ნათელს ხდის ქეთევან წამებულის მოწამებრივი აღსასრულის მიმართ იმ ინტერესს, რომელიც ევროპელებმა გამოიჩინეს ქართველი დედოფლის პიროვნებისადმი: ქეთევანის პატრიოტული სულისკვეთება და სარწმუნოებისადმი ერთგულება პასუხობდა იმ იდეალს, რომელიც ამხნევებდა განუწყვეტელ რელიგიურ ომებში ჩაბმულ ბაროკოს ადამიანს, რამაც მის ცნობიერებაში მარტვილი-გმირის არქეტიპის ხელახალი გააქტიურება გამოიწვია. ამიტომაც ქართველი წმინდანის, ქეთევან დედოფლის სახელი XVII საუკუნის დასავლეთ ევროპაში კარგად იყო ცნობილი — რწმენისათვის თავდადებული დედოფლის ბედით დაინტერესება თვით ეპოქის სულისკვეთებამ განაპირობა, რაც ზნეობრივი იდეალის, მორალური გმირის ძიებით იყო ნაკარნახევი.

ანდრეას გრიფიუსის ტრაგედია — „ქეთევან (კატერინა) ქართველი, ანუ გაუტყეხელი სიმტკიცე“, რჯულისა და მამულისათვის თავგანწირული ქართველი დედოფლის ცხოვრებას ეძღვნება. იგი ისტორიული სინამდვილის ამსახველ წყაროთა საფუძველზეა დაწერილი და ისტორიული ქრონიკის ტიპის დრამატულ ნაწარმოებს წარმოადგენს, რომელშიც ზედმინევით არის წარმოდგენილი საქართველოს იმდროინდელი პოლიტიკური ვითარება იმ წყაროთა თანახმად, რითაც ხელმძღვანელობდა გრიფიუსი, გერმანული ბაროკოს ეს ერთ-ერთი უდიდესი წარმომადგენელი. გატანჯული საქართველოს ყოფის დახატვით მინიშნებებით თავისი სამშობლოს გავერანგებულ ყოფაზე საუბრობდა.

პიესაში ნაჩვენებია სპარსეთის წინააღმდეგ ქართველი ხალხის ბრძოლის ერთი ეპიზოდი. ქართველმა დედოფალმა ქეთევანმა არაერთხელ დაიცვა სამშობლო და სამეფო ტახტი შაჰ-აბაზის წინააღმდეგ ბრძოლაში, ხოლო როდესაც სპარსეთის შაჰი ხელახლა დაესხა თავს საქართველოს, ქეთევან დედოფალი თავისი ნებით წავიდა შაჰთან, რათა ეხსნა სამშობლო. მაგრამ ელჩად მისული დედოფალი დაატყვევეს და სპარსეთის ქალაქ შირაზში გაგზავნეს, რის შემდეგაც შაჰ-აბაზმა ქეთევანს ცოლობა და სპარსეთის დედოფლობა შესთავაზა და მოსთხოვა მას ქრისტეს რჯული დაეგდო და მაჰმადიანობის მიეღო. ქართველმა დედოფალმა უარი განაცხადა ამგვარ შეურაცხყოფელ წინადადებაზე. მიუხედავად შაჰის თხოვნისა და მუქარისა, ქეთევანმა შაჰს განუცხადა, რომ იგი მზადაა მიიღოს „ცეცხლი და რკინა“ და მრისხანე და ვერაგი შაჰის სურვილი ამაყად უარყო. შაჰმა დაუმორჩილებელი დედოფალის წამება ბრძანა. მთელი ტრაგედიის მანძილზე ქეთევანი დახატულია, როგორც პიროვნება, რომელიც მხოლოდ მამულის თავისუფლებაზე და რჯულის სინამდვილეზე ფიქრობს და ქედს არ უხრის ტირანს, ირანის უძლიერეს შაჰს, რომლის ხელთაა მისი სიცოცხლეც და სიკვდილიც. განსაკუთრებით მკვეთრად იხატება ქეთევან დედოფლის მტკიცე ხასიათი მეოთხე მოქმედებაში, როდესაც იმამყულიხანი შაჰის ბრძანებით ცდილობს ათასნაირი ამქვეყნიური სიამის დაპირებით აცთუნოს დედოფალი, რათა მან უარყოს ქრისტე, ირწმუნოს მაჰმადი და სპარსეთის დედოფალი გახდეს. გვირგვინი ან წამება, ბედნიერი სიცოცხლე ან ტანჯვით სიკვდილი — ასეთია ალტერნატივა, რომელიც შაჰის ბრძანებაშია. დედოფალი მარადიულ ციურ დიდებას არჩევს ამქვეყნიურ წარმავალ დიდებას, რომელიც რწმენის ღალატის ფასად მოიპოვება. სპარსელი ტირანი ქართველმა დედოფალმა თავისი ზნეობრივი სიმტკიცით დაამარცხა. მტკიცედ და უდრტვივნელად გაუძლო დედოფალმა გავრვარებული მარწუხებით მიყენებულ საშინელ ტანჯვას და ცხოვრება საზარელი წამებით დაასრულა. ქეთევანმა გმირულად არჩია მოწამებრივი სიკვდილი და არ უღალატა თავის სარწმუნოებასა და ერს. გრიფიუსის ტრაგედიის ცენტრში მოწამის სახეა, რომელიც ყოველთვის მარადიულ ღირებულებათა შესაბამისად მოქმედებს.

ისევე, როგორც დანარჩენ ევროპაში, ავსტრია-უნგრეთის მოწარქიაშიც, რომლის ნაწილსაც სლოვაკეთი შეადგენდა, მწვავე კრიზისი იდგა. რელიგიურ ბრძოლაში, რომელიც იქ მომდინარეობდა, კონტრრეფორმაციას მხარს განსაკუთრებით იეზუიტები უჭერდნენ. თავისი მიზანდასახულებისათვის მათ თეატრალური წარმოდგენები გამოიყენეს, რომლის აღმზრდელობითი მნიშვნელობა სწრაფად ამოიცნეს და დააფასეს. სასკოლო პიესების თემატიკა არსებითად განსაზღვრული იყო, იგი ზნეობრივი აღზრდის საქმეს ემსახურებოდა და თემების შერჩევაც შესაბამისად ხდებოდა: პიესების მასალას იღებდნენ ძველი და ახალი აღთქმის წიგნებიდან, ხშირად იყენებდნენ ეპიზოდებს ქრისტეს ცხოვრებიდან, ასევე ყურადღებით სარგებლობდა პიესები ღვთისმშობლისა და იოანე ნათლისმცემლის ცხოვრებიდან, ამ ნაწარმოებთა წყაროს წმინდანთა ცხოვრებებიც წარმოადგენდა, იყენებდნენ ეპიზოდებს ანტიკური და აღმოსავლეთის ქვეყნების ისტორიიდან.

ანონიმი სლოვაკი იეზუიტის სასკოლო პიესა — „კატერინა (ქეთევანი), ქართველთა დედოფალი, თავისივე სისხლით შემკული, სცენაზე წარმოდგენილი“ — სრული სახით არ შემონახულა, არსებობს მხოლოდ მისი ორენოვანი სინოფსისი, დაწერილი ლათინურ და სლოვაკიზირებულ ჩეხურ ენებზე [მინარიკი 1985: 281]. პიესაში ქართველი დედოფალი სარწმუნოებისა და მამულის ერთგულების სიმბოლოს წარმოადგენს და მაყურებლისათვის იგი სარწმუნოებისადმი ერთგულების მისაბაძი მაგალითი უნდა გამხდარიყო, რასაც ახალგაზრდობის აღზრდის საქმეში დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ [ნაჭყებია 1991: 62-72; ნაჭყებია 1992: 58-67].

სლოვაკური პიესის შინაარსი შემდეგია: შაჰ-აბაზმა დაამარცხა ქართველთა მეფე თეიმურაზი, ააოხრა ქვეყანა და მრავალი ქართველი ტყვე ისპაჰანში გარეკა. ტყვეთა შორის იყო ქართველთა

დედოფალი ქეთევანი (კატერინა), მეტად კეთილშობილი და ქრისტიანული სარწმუნოების ერთგული. შაჰ-აბაზს განზრახული ჰქონდა ქეთევანის ცოლად შერთვა, მაგრამ ქართველი დედოფლის წმინდა ცხოვრების წესისა და ქრისტიანული მოძღვრების ერთგულების გამო შაჰმა სანადელს ვერ მიაღწია, თუმც იგი ყოველგვარ ხერხს მიმართავდა, რათა ჭეშმარიტი ქრისტიანის გონებიდან ქრისტე განედევნა და მაჰმადიანობაზე მოექცია. შაჰ-აბაზის ყველა ცდა ამო აღმოჩნდა, რადგანაც დედოფლის სიმტკიცე კლდესავით უტეხი იყო. შაჰმა ვერ შეძლო ქართველი დედოფლის დამორჩილება ვერც მუქარით, ვერც მზაკვრობით და ვერც პირმოთხოვით, რათა მას უარეყო თავისი მხსნელი სარწმუნოება. ურყევი თავის გადარწმუნებლობაში, ქართველი დედოფალი თავად მოითხოვს დასაჯონ სიკვდილით, რასაც ამაყად ამცნობს შაჰის მოციქულს [ანთოლოგია 1981: 605-610].

მთავარი სლოვაკი ავტორისათვის ის იყო, რომ ერვენებინა, ქეთევანი ქრისტიანულ სარწმუნოებაზე უარის თქმას სიკვდილს ამჯობინებს, ანუ უმთავრეს ღირებულებას ქრისტიანული სარწმუნოების ერთგულება წარმოადგენს.

უნდა ითქვას რამდენიმე სიტყვა თეიმურაზისა და გრიფიუსის თხზულებათა ესთეტიკაზე. ბაროკოს მხატვრული რეალიზაცია ხდებოდა ემოციურ ატმოსფეროში, რომელსაც უნდა განეცვიფრებინა და აელელებინა ადამიანის წარმოსახვა. ბაროკოს ნაწარმოებებში ხშირია ჯვარცმისა და მონამებრივი სიკვდილის დეტალური აღწერები და ფიზიკური ტანჯვის საგანგებო ხაზგასმა. ეს საესეებით ბუნებრივია, რადგან, როგორც ცნობილია, ბაროკოს ეპოქაში შემოქმედთა საგანგებო ყურადღება მიჰყოლილი იყო პიროვნების ცხოვრების ყველაზე დაძაბული, კულმინაციური მომენტისადმი: სწორედ ასეთია წამების სცენა, რომელსაც ბაროკოს ეპოქაში მთავარი როლი მიენიჭა. როგორც ბაროკოს ლიტერატურის მკვლევარი აღნიშნავენ, რეალისტურ კონკრეტულ დეტალთა დანვრისგან ალწერა განსაკუთრებით იზიდავდა დრამატურგებს და პიესები საესე იყო წამებათა უსასტიკესი სცენებით [სოფრონოვა 1982: 195-196].

თეიმურაზის პოემაში განსაკუთრებული განცდილია და ემოციურობით არის აღწერილი ქეთევანის წამების მომენტები: მაქსიმალური ეფექტის მისაღწევად თეიმურაზი ჯერ დეტალურად აღწერს წამების იარაღებს და უკვე ამით წინასწარ ახდენს მკითხველზე მძაფრ ემოციურ ზემოქმედებას და შიშის, შეძრწუნების გრძნობას იწვევს:

პირველად ცეცხლთ დააგზნეს, მაშიგ ჩაყარეს რკინანი,
მაშინ რაღაცა მოეხვნეს სანველნი სისხლთა მდინანი.
უთხრეს, თუ: რჯულზედ მოექცე, დააგდე იგი წინანი
თვარე სასჯელი ეს არის, რა ნახო, შენცა ინანი (50).

ქვეშ დაუფინეს, დახურეს ზედა ლურსმისა რკინანი,
ქვე წაიარეს, გააპეს ბროლი, ლალი და მინანი (60).

ან

ჯილად ქვაბი, ყამჩად ბარი, ამბარჩებად საჯებია (69).

საინტერესოა ამ სტრიქონების შედარება გრიფიუსის თხზულებასთან, სადაც ეპოქის ესთეტიკის თანახმად, გრიფიუსიც ნატურალისტურად აღწერს ამ სცენებს:

ორსავ თეძოზე მარწუხები ეკიდა ახლა,
მძიმე შანთები ძუძუებში ჩასჭიდეს მალლა.
სისხლი სდიოდა, ცეცხლს აქრობდა — ცეცხლსა და რკინას;
გახსნეს ფილტვები, გზა გაუხსნეს სიკვდილის ყინვას,
მკერდში რკინების გაყრით სულსაც გაუღეს კარი.

ორივე შემთხვევაში ავტორებს წამების აღწერის პარალელურად მოჰყავთ ქრისტეს ჯვარცმის ამბავი:

თეიმურაზი:

იცი ხომ, ქრისტეს რა უყვეს, ამ სასწაულსა ღვთისასა.
ლერწამნი ფრჩხილსა დაავლეს დამხსნელსა ადამისასა,
ლურსმნითა ძელსა მიაკრეს, ჰყოფენ ნებასა მისასა,
რად არ იჭირვი, ელირსო საქმესა წამებისასა? (63)

გრიფიუსი:

ხომ იყო მისი მაცხოვარიც ასე ჯვარცმული,
ხელფეხშეკრული და შიშველი, განა ჩაცმული!
ჯაჭვით შებოჭეს და აწამეს ჯვარზე გაკრული,
ასე განშორდა ამ გლოვის ველს ქრისტეც ჩაგრული.

მაშასადამე, გარდა მორალური გმირის პრობლემის დაყენებისა, თეიმურაზის პოემა ევროპულ ბაროკოს თავისი პოეტიკითაც ეხმაურება.

და ბოლოს, თუ XVII საუკუნის ევროპაში მორალური გმირის ძიებაში მწერლები წარსულისაკენ მიმართავდნენ მზერას და იდეალს წარსულში ეძებდნენ, ან სხვა ქვეყნის ისტორიას იშველიებდნენ, საქართველოში ამგვარი პიროვნება რეალურად არსებობდა. საგანგებო მნიშვნელობის ფაქტია, რომ ქეთევანის პიროვნება აისახა გერმანულ და სლოვაკურ ლიტერატურაში და სამუდამოდ დაიმკვიდრა იქ ადგილი, როგორც პატრიოტმა და სარწმუნოებისათვის თავდადებულმა პიროვნებამ, წამებულმა, მორალური გმირის განსახიერებამ.

დამონშებანი:

- ანთოლოგია...** 1981: *Antológia Staršej Slovenskej Literatúry*. Na vydanie pripravil a poznámky napísal J. Mišianik, SPN, Bratislava: 1981.
- ბარამიძე 1934:** ბარამიძე ალ. *თეიმურაზ პირველი*. თხზულებათა სრული კრებული. ტექსტი, გამოკვლევა, ლექსიკონი ალ. ბარამიძისა და გ. ჯაკობიას რედაქციით. ტფილისი: 1934.
- გრიფიუსი 1975:** გრიფიუსი ანდრეას. *ქეთევან ქართველი ანუ გაუტყეხელი სიმტკიცე*. გერმანულიდან თარგმნა აკაკი გელოვანმა, რედაქცია და ნარკვევი შოთა რევიშვილისა. თბ.: 1975.
- იმედაშვილი 1964:** იმედაშვილი გ. *თეიმურაზ პირველის „წამება ქეთევან დედოფლისა“ და მარტვილოლოგიური ჟანრი* // ძველი ქართული ლიტერატურის საკითხები. კრ. II, თბ.: 1964.
- ისტორია...** 1987: *История зарубежной литературы XII века*. М.: 1987.
- მინარიკი 1985:** Minárik, Jozef. *Dejiny slovenskej literatúry*. I, Staršia slovenská literatúra, (800-1780), SPN, 1985.
- ნაჭყებია 1991:** ნაჭყებია მ. *ანონიმი სლოვაკი იეზუიტის დრამა ქეთევან დედოფლის შესახებ*. თეატრი და ცხოვრება, 6, 1991.
- ნაჭყებია 1992:** ნაჭყებია მ. *სლოვაკური პიესა ქეთევან დედოფლის შესახებ*. მაცნე, ენისა და ლიტერატურას სერია, 1, 1992.
- ნაჭყებია 2005:** ნაჭყებია მ. *მორალური გმირის პრობლემა ბაროკოს ლიტერატურაში*. II საერთაშორისო სიმპოზიუმი — ქრისტიანობა: წარსული, აწმყო, მომავალი. თეზისები. თბილისი, 2005.
- სოფრონოვა 1982:** Софронова Л. А. *Некоторые черты художественной природы польского и русского театров XVII-XVIII вв* // Барокко в славянских культурах, Наука, М., 1982.
- ტომაშევსკი 1997:** Томашевский Н. *Испанский театр золотого века* // Испанский театр, М., 1969.
- შევო 1997:** Chauveau, Jan-Pierre. *Lire le baroque*. DUNOD, Paris: 1997.

Maia Nachkebia

Search for Moral Hero in Georgian and European Baroque Literatures

Summary

Based on the research carried out on Georgian and European baroque literature it turned out that in both cases search for moral hero was focused on national dimension. While in previous period in Georgian literature were not dominating national themes and heroes, Theimuraz's poem — "Martyrdom of Queen Ketevan" is the first, that introduces national hero — martyred Queen Ketevan. From this point of view is very interesting French literature of the 17th century when several "epopee heroique" were published. They are written under the influence of Homer and Vergilius although the most important and decisive is that they introduce national heroes: Clovis, Juan d'Arc.

It shall be pointed out that the fact of Queen Ketevan's martyrdom was spread all over the Europe and she became a hero of dramatical pieces. German writer Griphius depicted her in his play and anonymous Slovak Jesuit dedicated to Ketevan school play. Therefore, Georgian Queen who was tortured for her orthodox belief and was identified with moral hero of baroque epoch became an inseparable part of these literatures.